

ПРО ЗАХИСТ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ УКРАЇНИ ПРИ ЛІБЕРАЛІЗАЦІЇ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Постановка проблеми. Національні інтереси України — складна та багатоаспектна категорія, що, передусім, має зовнішній вираз у контексті економічної, соціальної, міжнародної політики. Обсяг та зміст національних інтересів не можна вимірювати певним статичним уявленням про устрій суспільних відносин, адже інтереси завжди пов'язуються із прагненням до певних цінностей, які можуть у свою чергу змінюватися у суспільстві. Разом із тим це не означає, що категорію національних інтересів не можна досліджувати з погляду права. Правова форма завжди надає суспільним відносинам визначеності та прогнозованості, без цього власне не можна поступово та системно захищати національні інтереси. Іншою мовою, національні інтереси, лише будучи закріпленими у певних правових нормах, постають як об'єкт реального захисту та орієнтиру для суспільного розвитку.

Сьогодні особливо гостро національні інтереси потребують захисту у сфері економіки, зокрема зовнішньоекономічних відносин. Ця гострота визначається впливом економічного благополуччя людей на соціальні, політичні та інші процеси суспільства, підтверджуючи відомий підхід до сприйняття економіки як суспільного базису. Процеси лібералізації та інтеграції накладають на ці відносини особливий вплив, адже за своєю суттю спрямовані на виключення будь-яких своєрідних заходів держави на захист національних економічних інтересів. Наприклад, вітчизняними дослідниками відзначається, що безмитна торгівля з її гострою конкуренцією в умовах світового господарства унеможливило створення національної промисловості [1, с. 37]. Не можна не погодитися із російськими аналітиками, констатуючими, що «модне есперанто глобалізації» поступово відходить на другий план, а космополітична надія настирливо витісняється тим, що раніше здавалося пережитком — економічним протекціонізмом і суверенізмом» [2].

Ці процеси змістовної корекції підходів до захисту національних інтересів, вимагають передусім ґрунтовних господарсько-правових досліджень тих економіко-правових можливостей, які має держава у сфері захисту та підтримки національної економіки та захисту національних інтересів.

Стан дослідження. На жаль, правових досліджень у цій сфері не вистачає, хоча наукові дослідження з господарського права торкалися багатьох питань захисту національних товаровиробників, зокрема такими вченими, як О. О. Ашурков, О. П. Загнітко, О. Р. Зельдіна, В. С. Мілаш, А. В. Омельченко, О. П. Подцерковний, В. В. Поєдинок тощо. Натомість, досі не визначена правова модель захисту національної економіки у зв'язку із євроінтеграційними та глобалізаційними процесами.

Мета дослідження. Метою цієї статті є пошук найбільш дієвих з погляду економіки та допустимих з погляду права, у тому числі міжнародних зобов'язань

України, способів захисту національних інтересів України при лібералізації зовнішньоекономічних режимів.

Виклад основних положень. В період набуття чинності Господарським кодексом окремі автори стверджували, що захист національного товаровиробника як принцип господарювання, закріплений у ст. 6 цього кодексу, не містить посилання на міжнародні зобов'язання України, що суперечить намаганням України щодо вступу в СОТ [3]. По-перше, принцип захисту національного товаровиробника є конституційним принципом, адже відповідно до ст. 17 Конституції України захист економічної безпеки України є найважливішою функцією держави, справою усього Українського народу. А, як відомо (ст. 9 Конституції), укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України — у нашому випадку посягають на економічну безпеку держави — можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України. А ратифіковані у правовий спосіб міжнародні договори стають частиною національного законодавства України. В цих умовах немає жодної потреби в кожній нормі ГК повторювати конституційний принцип дії міжнародного договору. По-друге, пониження принципу захисту національного товаровиробника є відвертим ігноруванням сучасних тенденції державного регулювання економіки, прийнятих у переважній кількості країн світу. В цьому сенсі мову необхідно вести лише про таку імплементацію в українське господарське законодавство норм міжнародних актів, яке відповідає імперативним нормам останніх та не нав'язує Україні додаткових обтяжливих умов господарювання, що виходять за межі відповідних зобов'язань, у тому числі при поширювальному тлумаченні.

Із цієї позиції варто співвіднести принцип захисту національного товаровиробника та заходи національного протекціонізму. Здебільшого ці поняття зустрічаються як тотожні.

На думку авторки цієї роботи поняття національного протекціонізму є більш широким, значущим та поступово має замінити собою принцип захисту національного товаровиробника. Так, вікіпедія визначає протекціонізм як економічну політику держави, спрямовану на захист та підтримку національної економіки [4]. Вже виходячи з наведеної дефініції видно, що поняття національної економіки значно ширше поняття національного товаровиробника. По-перше, економічні відносини включають в себе також відносини споживання, а по-друге, захист та підтримка національної економіки передбачає заходи, що спрямовано на підвищення рівня ефективності економіки загалом, утворення, так би мовити, сприятливого економічного середовища в державі.

Отже, на часі говорити про національний протекціонізм, аніж про поняття захисту національного товаровиробника, оскільки це припускає створення умови для стимулювання національної економіки не тільки на мікро-, але й на макрорівні (загальної привабливості економіки).

Недискримінаційний протекціонізм цілком уписується у логіку та правову форму міжнародних зобов'язань України та має ставати об'єктом першорядної уваги влади в Україні. Зокрема, на думку експертів фармацевтичної галузі, недискримінаційний протекціонізм припускає введення пільг у сфері оподат-

кування, експортних гарантій, зовнішньоекономічних валютно-фінансових операцій, інвестицій і т. ін. Зокрема, в Росії фармацевтичні підприємства одержують пільги по податку на прибуток при виробництві життєво важливих лікарських засобів. Може йтися також про звільнення від оподаткування прибутку, реінвестованого у виробництво, про дозвіл ввозити без обкладення ПДВ устаткування, матеріали, що використовуються для упровадження інноваційних технологій і розвитку виробництва, пільговому оподаткуванні прибутку від експорту фармацевтичної продукції і т. д. Всі ці заходи не нові, світова практика підтвердила їх ефективність і вигоду як для виробника, так і для споживача [5].

Не можуть виключатися також й тимчасові захисні дії держави, якщо вони вживаються країною, що розвивається, для попередження кризи національної економіки, зокрема, згідно з правилами СОТ.

Адже правила СОТ дозволяють країнам-членам вживати численні захисні заходи від багатьох форм конкуренції з боку імпортерів:

а) вводити загальні захисні застереження щодо всієї економіки у випадку, якщо ввезення іноземного товару порушує платіжний баланс країни (ГАТТ-1994, ст. XVIII);

б) забезпечувати окремі галузі економіки у випадку різкого підвищення ввезення конкуруючих товарів, що спричиняють істотну шкоду вітчизняним виробникам (ГАТТ-1994, ст. XIX та Угода про захисні заходи);

в) забезпечувати окремі галузі виробництва у випадку недобросовісної конкуренції (демпінг, субсидований експорт тощо), що спричиняє матеріальну шкоду цим галузям (ГАТТ-1994, ст. VI та відповідні угоди СОТ);

г) галузі виробництва, що народжуються, з метою сприяння їх розвитку (ГАТТ-1994, ст. XVIII).

Враховуючи те, що ці заходи можуть здійснюватися лише в рамках правил СОТ і на підставі цих правил за умови, що ці правила включені в національне законодавство [6, с. 440], серед іншого сьогодні необхідно закріпити у національному законодавстві правовий статус України як країни, що розвивається. І в цьому немає нічого пригнічуючого. Адже національний протекціонізм, передусім, має розглядатися як змагання між націями та народами за кращий економічний розвиток, що є передумовою благополуччя їх мешканців.

Як правильно зазначає академік В. К. Макутов, «якщо ми бажаємо бути серед великих, а не третьорозрядних держав, до рівня яких ми неухильно скочуємося, то потрібно не стенати та випрошувати поблажливе до себе відношення, займатися самознищенням, а змагатися з іншими країнами за сфери інтересів на світовому ринку... Держава має виробити та здійснювати стратегію зовнішньоекономічної діяльності, певні пріоритети в цій сфері та всіма доступними їй способами добиватися, аби підприємства цій стратегії слідували» [7, с. 80–81].

В цьому контексті стає зрозумілою думка О. П. Загнітко про те, що «сучасні міжнародні інтеграційні процеси характеризуються лібералізацією торгівлі між учасниками об'єднань. Проте, водночас, вони посилюють протекціонізм стосовно третіх країн» [8, с. 2]. До цього має бути додано, що елементом на-

ціонального протекціонізму можуть бути також заходи-відповіді на недружні дії інших держав.

Інструментарій національного протекціонізму надзвичайно широкий й може бути продовжений.

Одним з пріоритетних орієнтирів для розвитку національних галузей економіки сьогодні слугує мотив залучення інвестицій для утворення нових виробничих потужностей, які мають змогу гідно конкурувати на зовнішньому та внутрішньому ринку.

У цьому контексті варто не лише поновити пільгові режими здійснення господарської діяльності, але й активно використовувати розвиток спеціальних економічних зон та інших спеціальних режимів господарювання. Як зазначалося вище, цю проблематику розглянуто у працях О. Р. Зельдіної. Не можна не погодитися з думкою цього науковця про те, що раптове закриття в Україні усіх ВЕЗ та ТПР стало болючим ударом по і без того невисокій інвестиційній привабливості країни [9, с. 48].

Прикладом зворотного підходу, що мав істотне значення для економічного підйому в країні, слугує досвід державного регулювання в США, зокрема у сфері стимулювання експортоорієнтованих та імпортозаміщуючих галузей економіки. Одним з напрямків такого стимулювання є фінансування експортних операцій малого та середнього бізнесу, що стає одним з найважливіших напрямків діяльності штатів та місцевих органів влади. Воно здійснюється у формі надання експортних гарантій та страхування експортних кредитів, а також прямого кредитування та сприяння в отриманні експортних кредитів в рамках федеральних програм фінансового сприяння експорту. За звичай фінансування ведеться за рахунок бюджетних коштів, крім цього, цим займаються фінансові органи, напівфінансові інститути, торгова влада, а також корпорації економічного розвитку, що спеціально для цього утворені [10, с. 204–205].

Але треба брати до уваги, що така допомога існує у правовій формі, причому надзвичайно лояльній для підприємців. У відповідності з законодавством, встановленим, наприклад, в «житниці» США — штаті Айова, на фінансову допомогу урядом штату може претендувати будь-яка фірма, яка

- 1) вперше має намір вийти на експортний ринок;
- 2) вже має досвід експорту;
- 3) намагається експортувати новий товар;
- 4) стикається з посиленням конкуренції на вже освоєному ринку збуту [10, с. 204–205].

Але пряме фінансування заходів, що вкладаються в зміст поняття «національний протекціонізм», є лише вершиною айсбергу зовнішньоекономічного регулювання, адже кидається в очі.

Зокрема, можна звернути увагу на використання тих «прихованих» заходів нетарифного регулювання, що цілком успішно використовуються країнами, що ставлять собі за мету догнати та випередити розвинуті країни.

Так, характерною «особливістю зовнішньоорієнтованого розвитку нових індустріальних країн та Китаю стало досягнення економічного розвитку, що під-

тримує себе, із синхронізацією динаміки експорту, збереження та інвестицій. Цьому сприяло систематичне заниження обмінних курсів місцевих валют, що стримувало ріст імпорту та споживання, а також різного роду преференції на імпорт виробничих товарів для стимулювання експорту» [11, с. 22].

За аналогією можна звернути увагу на пропозиції окремих національних економістів та спеціалістів МВФ підсилити національну грошову одиницю — гривню. Цього припускати не можна. Хоча це є загалом економічна проблема, вона має певний вихід на рівень правового регулювання. Адже має бути відображена у Програмі Уряду та Законі «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики» [12] у вигляді положення про те, що ревальвація національної валюти може припускатися лише як виняток, який потребує погодження, зокрема, з Кабінетом Міністрів України. НБУ не може тут спиратися на самостійність власної політики відповідно до Конституції (ст. 99), адже це впливає на засади зовнішньої та внутрішньої політики, в першу чергу економічної.

Значна кількість «прихованих» методів регулювання закладена в технічних бар'єрах, що знаходяться в межах технічних стандартів, екологічних норм, вимог до документального оформлення вантажопотоків тощо, про що вже зазначалося у літературі [13, с. 131].

Не лише стимулювання, але й певні обмеження щодо іноземних інвестицій можуть мати характер національного протекціонізму, знаходячись в межах принципу ст. 17 Конституції про захист економічної безпеки держави.

Об'єктивна необхідність у застосуванні тих заходів національного протекціонізму, що не заборонені міжнародним економічним правом, підвищують вимоги до використання непрямих методів нетарифного регулювання ЗЕД. Якщо відмовитися від використання цих заходів, то національна економіка постане у не вигідних умовах у порівнянні з іноземними економіками.

Для підтвердження цієї тези звернемо увагу на існуючі в міжнародному економічному праві заборони на експропріацію інвестицій. Причому мова йде, передусім, про виявлення прихованих заходів щодо експропріації інвестицій національних інвесторів та товаровиробників з боку інших держав.

Так, за думкою Пола Камекса та Стефена Кінселла, існує ризик «прихованої або непрямой експропріації». Під цим терміном розуміються такі примусові заходи, які спрямовані на офіційне перешкодження власнику вільно розпоряджатися власними доходами та зводять інвестора до положення номінального власника. До таких заходів непрямой експропріації можна віднести зростаюче збільшення податків, встановлення «зверху» контролю за перебігом переказу платежів тощо [14, с. 156–157]. Виявлення цих заходів дозволяє своєчасно, у тому числі із застосуванням заходів «економічної дипломатії» ставити питання про поновлення порушених прав національних товаровиробників на зовнішніх ринках.

Висновки. З огляду на вищенаведене можна зробити висновок, що Україна, знаходячись у стані гострої конкуренції із іншими країнами за утворення інвестиційно привабливої та такої, що стабільно розвивається, економіки, піклуючись про захист національних товаровиробників та загалом збереження

елементів національного протекціонізму, об'єктивно потребує реального захисту національних економічних інтересів у зовнішньоекономічних відносинах. Цей захист має ґрунтуватися на якомога повному використанні комплексних господарсько-правових заходів підтримки експортоорієнтованих галузей економіки, інноваційного розвитку національних підприємств, обмеження недобросовісного імпорту та застосування інших методів впливу, найбільш дієвих з погляду економіки та допустимих з погляду права, у тому числі міжнародних зобов'язань України.

Література

1. Науменко В. П. Митне регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні / В. П. Науменко, П. В. Пашко, В. А. Руссков. — К.: Знання, 2006. — 394 с.
2. Хестанов Р. Эсперанто выходит из моды [Електронний ресурс] / Р. Хестанов // Прогнозис. — 2005. — № 3 (4). — Режим доступу: <http://journal.prognosis.ru/i/1/5.html>
3. Замечания к Хозяйственному кодексу // Юридическая практика. — 2003. — 13 мая (№ 19).
4. Протекціонізм: Матеріал з Вікіпедії — вільної енциклопедії. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/>
5. Где грань здорового протекционизма, за которой защита национального производителя наносит ущерб отечественному потребителю? [Електронний ресурс] // АПТЕКА. — 2000. — № 2 (223). — Режим доступа: <http://www.apteka.ua/archives/223/14310.html>.
6. Дюмулен И. И. Россия на пути во Всемирную Торговую Организацию / И. И. Дюмулен // Внешняя торговля России на рубеже веков / рук. авт. колл. и общ. ред. С. И. Долгов. — М.: Экономика, 2001. — С. 415–443.
7. Мамутов В. К. Украинское Приморье и Донбасс: из прошлого в будущее / В. К. Мамутов. — Донецк: Донецкий краеведческий музей, 1995. — 86 с.
8. Загнітко О. П. Господарсько-правове забезпечення захисту вітчизняного товаровиробника (порівняльно-правове дослідження): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.04 «господарське право; арбітражний процес» / О. П. Загнітко. — Донецьк, 1999. — 21 с.
9. Зельдина Е. Р. Специальный режим хозяйствования: теоретические вопросы и направления модернизации: монография / Е. Р. Зельдина; НАН Украины. Ин-т экономико-правовых исследований. — Донецк: ООО «Юго-Восток, Лтд», 2007. — 327 с.
10. США: государство — человек — экономика (региональные аспекты) / под ред. Л. Ф. Лебедевой. — М.: Анкил, 2001. — 224 с.
11. Эльянов А. Я. Индустриализация развивающихся стран в интерьере мирохозяйственных связей и Россия / А. Я. Эльянов // Мировая экономика и международные отношения. — 1999. — № 1. — С. 12–24.
12. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України від 01.07.2010 № 2411-VI // ВВР. — 2010 р. — № 40. — стор. 1452. — стаття 527.
13. Чайковська В. В. Методи нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності: господарсько-правові аспекти: Дис. ... канд. юрид. наук 12.00.04. / В. В. Чайковська; ОНУ ім. І. І. Мечникова. — Одеса, 2010. — 212 с.
14. Фархутдинов И. З. Иностранные инвестиции в России и международное право / И. З. Фархутдинов. — Уфа: Изд-во БашГУ, 2001. — 262 с.

Анотація

Чайковська В. В. Про захист національних інтересів України при лібералізації зовнішньоекономічної діяльності. — Стаття.

Стаття присвячена господарсько-правовим заходам, здатним утворити сприятливі умови для експортоорієнтованих галузей економіки, інноваційного розвитку та обмеження недобросовісного імпорту. Обґрунтований зв'язок національного протекціонізму з пошуком найбільш дієвих захо-

дів з погляду економіки та допустимих з погляду права, у тому числі міжнародних зобов'язань України.

Ключові слова: господарське право, національні економічні інтереси, зовнішньоекономічна діяльність, національний протекціонізм.

Аннотация

Чайковская В. В. О защите национальных интересов Украины при либерализации внешне-экономической деятельности. — Статья.

Статья посвящена хозяйственно-правовым мерам, способным создать благоприятные условия для экспортоориентированных отраслей экономики, инновационного развития и ограничения недобросовестного импорта. Обоснована связь национального протекционизма с поиском наиболее эффективных экономических мер и допустимых с точки зрения права, в том числе международных обязательств Украины.

Ключевые слова: хозяйственное право, национальные экономические интересы, внешнеэкономическая деятельность, национальный протекционизм.

Summary

Chaykovska V. V. About the protection of national interests of Ukraine in the period of the liberalization of foreign trade. — Article.

The article is devoted to the economic and legal measures that can create favorable conditions for export-oriented industries, innovative development and unfair import restrictions. Grounded connection with the search for national protectionist economic measures most effective and acceptable from the standpoint of law, including international obligations.

Keywords: economic law, national economic interests, foreign economic activity, national protectionism.

УДК 346.545/546(470+4):336.773

С. Б. Мельник

КРЕДИТНЫЕ ОРГАНИЗАЦИИ В ПРАВЕ РОССИИ И ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА В АСПЕКТЕ СЕКТОРАЛЬНОГО ДЕЙСТВИЯ АНТИМОНОПОЛЬНОГО (КОНКУРЕНТНОГО) ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА

С позиции банковского законодательства, законодательства о государственном регулировании рынка финансовых услуг, а также антимонопольно-конкурентного законодательства Украины, интересным представляется изучение практики наличия и действия аналогичных правовых предписаний за рубежом. При этом необходимо отметить, что в контексте понимания кредитных организаций в России и ЕС в Украине данный термин не используется (кредитное учреждение имеет иную смысловую нагрузку), вместе с тем и в общих дефинитивных началах банковской системы, например, России, как указано в специальной литературе, также наблюдаются определенные сложности. Кроме этого, антимонопольно-конкурентное законодательство Украины, в отличие, например, от антимонопольного законодательства России, не содержит специальных правил в сфере регулирования деятельнос-